

Sünnî-Şîî Yakınlaşması: Dârü't-Takrîb Tecrübesi

İlyas Üzüm*

Rapprochement between Sunnis and Shî'is: The Experience of the Dârü't-takrîb

This article examines the aims and activities of the Dârü't-takrîb organization established in 1364/1945 in Cairo through the efforts of an Iranian Shi'î scholar, Muhammed Takî el-Kummî, and several Sunni scholars. The aim of the organization was to work to remove or at least reduce the differences between the majority of Sunnis and Shi'is, an aim also taken up at various times in the past by a number of statesmen and religious scholars. The main activity of the organization was publishing a quarterly periodical, the *Risâletü'l-İslâm*, beginning in 1949 and ending in 1972 when the organization was disbanded. The article assesses the reasons for the break up including the associated Shia beliefs and political perceptions. It concludes that the organization's principal failure was assuming that Sunnis and Shi'is differ mainly in the area of law rather than in beliefs.

Müslümanların ekseriyetini oluşturan ehl-i sünnet ile en büyük azınlık grubu temsil eden Şia arasındaki dinî-siyasî ihtilaflar, zaman zaman makul sınırlar çerçevesinde kalmış, bazan da ümmetin siyasî bütünlüğüne ciddi şekilde zarar verip, türlü sosyal huzursuzluklara sebep olan bir seyir takip etmiştir. Her iki kesime mensup âlimler, temel ihtilaf konularıyla ilgili çok sayıda eser kaleme almış, karşılıklı reddiyeler yazmışlardır. Sünnîler'le Şiîler'in birlikte yaşadığı coğrafyalarda ihtilaflar bazan fikrî düzeyde kalan bir soğukluk bazan da çekişme, hatta küçük çaplı çatışmalara yol açan gerginlik içinde geçmiş; gerginliğin tırmandığı dönemlerde siyasî otoriteler ihtilâfları sona erdirmeye, en azından asgarî seviyeye indirmeye yönelik muhtelif tedbirler almışlardır.¹

* Dr. İlyas Üzüm, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Kelâm ve Mezhepler Tarihi.

1 Abbasîler döneminde Me'mun'un (198-218/813-833) On İki İmam Şîliğî'nde sekizinci imam kabul edilen İmam er-Rıza'yı (ö. 203/218) vâliyaht tayini teşebbüsleri, Selçuklular döneminde Nizamülmülk'ün (ö. 485/1092) birtakım faaliyetleri, Kaçar hanedanı devrinde Nadir Şah'ın 1156 (1743) yılında Necef'te gerçekleştirdiği ilmî toplantı buna örnek teşkil eder. Söz konusu toplantıyla ilgili olarak bk. Ebü'l-Berekât es-Süveydî, "Sünnî-Şîî İttifakına Doğru" (trc. Mustafa Çağrırcı), Bekir Topaloğlu, *Kelâma Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul 1981, içinde, s. 317-349.

XVIII. ve XIX. yüzyıllardan itibaren iktisadî, içtimaî ve siyâsî pek çok sebeple İslâm dünyasının Batı karşısında hemen hemen her alanda zayıf ve güçsüz kalması realitesi, İslâm âlimlerini başlıca sebeplerden biri olarak gördükleri mezhep taassubunu önlemeye mâtuf teşebbüslere sevketmiştir. Sünnî ve Şîî birçok âlim, ayrınlıklardan vazgeçilmesi ve sağlıklı bir toplum oluşturulması üzerinde duran çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.²

Yakın dönemde ehl-i sünnet ile Şia arasındaki ihtilafları azaltmaya yönelik söz konusu ferdi faaliyetlerin yanı sıra, kurumlar bazında da çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlar 1937 yılında Muhammed Hasan el-A'zamî isimli bir İsmâilî tarafından Mısır'da kurulan "Cemâatü'l-uhuvveti'l-İslâmiyye", hicrî 1366 yılında Mısır'da kurulan ve bazı eserler neşreden "Dârü'l-insâf" ve "Dârü't-takrîb" gibi kurumlar olup bunlardan ilk ikisinin faaliyetleri hem cılız kalmış hem de kısa ömürlü olmuştur. Üçüncüsü olan "Dârü't-takrîb" ise kuruluş şekli, faaliyetleri ve etkisi dolayısıyla daha önemli bir konum elde etmiştir.³ Bu kurumla ilgili olarak muhtelif kaynaklar birtakım bilgiler vermişlerdir. Ancak, ehl-i sünnet ile Şia'yı yakınlaştırmak gibi çok önemli bir amacı gerçekleştirmek üzere tesis edilen bu kurumun metodunu, daha doğrusu usûlü'd-din'i dikkate almayarak fıkıh ağırlıklı bir yol takip etmesini değerlendiren bir inceleme, tesbit edebildiğimiz kadarıyla, yapılmamıştır. Muhtelif çevrelerce zaman zaman atıflar yapılan takrîb konusuyla ilgili daha sağlıklı yaklaşımlara ulaşmak için bu tecrübenin değerlendirilmesi, kanaatimizce, büyük bir önem taşımaktadır. Bu makalenin de amacı bir ölçüde bu değerlendirmeyi gerçekleştirmektir.

I Dârü't-takrîb

Başlangıçta kendisini daha çok "Cemâatü't-takrîb" şeklinde niteleyen bu kurum, daha sonra Dârü't-takrîb ismini seçmiştir. Kurumun bu yaygın adı tam olarak "Dârü't-takrîb beyne'l-mezâhibi'l-İslâmiyye" şeklindedir. Kaydedildiğine göre Muhammed Takî el-Kummî isimli İranlı Şîî bir âlim, bazı Şîî âlimlerle görüşerek Mısır'da ehl-i sünnet ile Şia'yı yakınlaştırmayı hedefleyen bir müessese kurmaya karar vermiş ve bu amaçla başşehir Kahire'ye gelmiştir. Burada bir süre alt yapı hazırlıkları yapan Kummî, Ezher Üniversitesi âlimleriyle görüşmeler yaparak fikirlerini almış, onlara İslâm dünyasının birliğine hizmet edecek bir kurumun zaruretiyi ifade etmiş ve teşekkülü halinde sağlayacağı faydalara dikkat çekmiştir. İslâm dünyasının siyasi ve ekonomik açıdan büyük bir dağınıklık ve güçsüzlük arzettiği o dönemde bazı Ezher âlimleri dinin birliğe, kardeşliğe, yardımlaşmaya yönelik hükümlerini de dikkate alarak Kummî'nin yaklaşımlarına sıcak bakmış ve 1945 (h. 1364) yılında Kahire'de Dârü't-takrîb kurulmuştur.⁴ Kurumun destekleyenleri arasında Şîî kesimden Muhammed

2 Yakın döneme kadar devam eden bu çalışmalardan bilhassa Sünnî ulemadan Muhammed Abdüh, öğrencisi Reşid Rıza, Mustafa es-Sibâî ve Musa Cârullah; Şîî dünyadan Muhammed el-Hâlisî, Abdülhüseyn Şerefüddin el-Müsevî, Ahmed el-Kesrevî'yi anmak gerekir. Bu çalışmalar için bk. Nâsır b. Abdullah el-Gaffârî, *Meseletü't-takrîb*, Riyad 1413, II, 191-226.

3 a.g.e., II, 171-174.

4 a.g.e., II, 174-175.

Hüseyin Âl-i Kâşifülgâtâ, Hibetüddin eş-Şehristânî, Abdülhüseyin Şerefüddin, Muhammed Salih el-Mazenderânî, Muhammed Cevâd el-Muğniyye, Abdülhüseyin er-Reştî, Ayetullah Sadreddin es-Sadr, Ayetullah Muhammed Takî el-Hansârî, Ayetullah el-Bürücerdî; Sünnî kesimden Ezher şeyhlerinden Abdülmecid Selim, Şeyh Mahmud Şeltût ile yine Ezher ulemasından Muhammed Ebû Zehre, Muhammed Muhammed el-Medenî, Abdülazîz İsa, Muhammed Ali Ulûbe gibi âlimler yer almıştır.⁵

Başkanlığına Muhammed Ali Ulûbe, sekreterliğine de Muhammed Takî el-Kummi'nin getirildiği Dârü't-takrîb, kurucuları arasında yer alan Abdüllatif Muhammed es-Sübki'nin anlattığına göre, yönetim kurulu üyelerinin belirlendiği seçimden itibaren ilk dört yıllık süre zarfında tanışma toplantıları, gelen ziyaretçilerin karşılanması ve kurum hakkında bilgilendirilmesi, başta Şia'nın merkezi Necef'ten olmak üzere kuruma muhtelif yerlerden gönderilen mektupların cevaplandırılması gibi faaliyetler dışında başka bir aktivite gerçekleştirememiştir.⁶ 1949 yılında *Risâletü'l-İslâm* adıyla bir dergi çıkarmaya başlayan kurum, ondan sonraki faaliyetlerini ağırlıklı olarak söz konusu derginin neşrine hasretmiştir. Üç aylık periyotlar halinde çoğu zaman düzenli bazan gecikerek çıkan dergi 1972 yılına kadar devam etmiştir.

Görebildiğimiz kadarıyla, kurumla ilgilenmiş yahut onun çalışmalarını uzaktan izlemiş bazı âlimlerin çeşitli vesilelerle verdikleri muhtasar bilgiler yanında Dârü't-takrîb hakkında çıkardığı dergilerden başka herhangi bir kaynak yoktur. Belirtilen malzemenen yararlanarak Dârü't-takrîb'in amaçları ve faaliyetleri şöyle verilebilir:

A. Amaçları

Kurum varlık gâyesini ve ana hedeflerini derginin ilk sayısında üç madde halinde belirlemiştir: a) İnanılması zaruri akâid konularının dışında kalan anlayışların, birbirlerinden uzaklaşmalarına sebep olduğu İslâm mezhepleri mensuplarını "İslâmî gruplar" (et-tavâifü'l-İslâmiyye) adıyla bir araya getirmek; b) İslâm'ın genel esaslarını çeşitli dillerle neşredip toplumların bunlara olan ihtiyacını karşılamak; c) Müslümanlar arasındaki ayrılıkları gidermeye çalışıp aralarını bulmaya gayret göstermek.⁷

Takrîb kurumunun teşekkül serüveni, üyeleri ve projeleri gibi konularla ilgili dokümanter bilgiler dağınık ve sınırlı oranda kurum başkanının yazdığı "Müslümanlar tek ümmettir" başlıklı derginin ilk makalesinde işlenmektedir. Başkan bu makalede kurumun dinî gayret sahibi insanların çağrılanna olumlu karşılık vermek amacıyla tesis edildiğini, esasen böyle bir çağrıya olumlu cevap vermemenin ümmete karşı sorumluluğu yerine getirmeme demek olacağını, bunun da âhirette önemli bir sorumluluk teşkil edeceğini belirtmektedir. İslâm'ı Hz. Muhammed'in bir din olarak bütün insanlara getirdiğini, bunun en önemli esaslarından birinin bütün kavimler arasında eşitliği

5 Muhammed Vâizzâde el-Horasânî, "Mukaddime", *Risâletü'l-İslâm* (tıpkıbasıma yazılan önsöz), I (1411/1991), s. 2.

6 Gaffârî, a.g.e., II, 175.

7 "Mine'l-kânûni'l-esâsi li cemâati't-takrîb", *Risâletü'l-İslâm*, I (1368/1949), s. 8.

sağlamak ve birliği tesis etmek olduğunu söyleyen müellif, İslâm'ın geldiği dönemlerde kabile asabiyetinin ve buna bağlı olarak ihtilafların had safhada olduğunu, İslâm'ın "Allah katında üstünlüğün takvada olduğunu" belirterek ümmet arasında birlik ve kardeşlik tesis ettiğini, Hz. Muhammed'in vefatından sonra ise zaman içinde ihtilafların vuku bulduğunu, bunun giderek arttığını ve sürekli olarak da müslümanlara zarar verdiğini ifade eder. Ona göre farklı mezheplere mensup olsalar da müslümanların inandıkları iman esasları aynıdır. Her müslüman Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere inanır; Kur'an'ın hak kitap, Hz. Muhammed'in son nebi olduğunu tasdik eder. Bunların dışında kalan birtakım ihtilaf noktalarını büyüterek onlarla meşgul olmak anlamsızdır. Üstelik bu durum müslümanların gücünü zayıflatmaktadır. Halihazırda müslümanlar türlü ihtilaflar içindedir ve birbirlerini yeterince tanımamaktadır. Yeterli tanışma olmadığı için de aralarında yer yer düşmanlıklar vardır. Eğer müslümanlar birbirlerine yaklaşırlarsa tanışma imkânı bulurlar; birbirlerini doğru şekilde tanıyınca da temel akide konuları dışındaki ihtilafları koruyarak birbirlerine saygı gösterebilir, ortak amaçlar için birlikte hareket edebilirler.⁸

Gerçekten mezheplerin birbirleri hakkında yanlış ya da eksik bilgi sahibi olması, onları birbirinden uzaklaştıran başlıca âmillerden birisidir. Derginin bir sayısında Şii âlimlerden Muhammed Hüseyin Âl-i Kâşifülgâtâ, Şia hakkında kendi kaynaklarına bakmak suretiyle bilgilenenin kolaylığına rağmen, bazı kimselerin Şia'yı tanımayan ve kasıtlı olarak onlara olumsuz fikirler isnat eden yazarların eserlerini kullandıklarını, sonuçta Şia'yı olduğu gibi algılamak yerine, yanlış tanıdıklarını ve tanıttıklarını ifade eder. Müellif buna örnek olarak "Cehennem azabı Şia'ya çok az zarar verecektir", "Şia Hz. Ali'yi tanrılaştırır" gibi anlayışlara yer verildiğini, oysa Şia'nın bu düşüncelerden uzak olduğunu, onların tıpkı ehl-i sünnet gibi Allah'a itaat edenlerin cennete, inkar edenlerin ise cehenneme gideceğine inandıklarını, Hz. Ali'ye ulûhiyet isnat edenlerin ise Hattâbiyye, Gurâbiyye, Muhammire gibi gulât grupları olduğunu, Şia'nın bu tür aşırı anlayışlardan tamamen uzak bulunduğunu belirtir.⁹

Risâletü'l-İslâm'in muhtelif sayılanında Dârü't-takrîb'in ne olduğunu ve ne olmadığını ifadeye yönelik birtakım yazılar neşredilmiştir. Kurumun önde gelen âlimlerinden Muhammed el-Medenî amaçlarının Sünnî'nin Sünnî'liğini ya da Şii'nin Şii'liğini terketmesini sağlamak değil, aksine iki tarafın da üzerinde birleştiği temel konularda birlikteliği pekiştirmek, imanın ana esaslarına yeni bir ilave ya da onlardan birisini çıkarma gibi bir tutum söz konusu olmadıkça aradaki ihtilaflara takılmamak gerektiği anlayışında olduklarını ifade etmektedir.¹⁰

Kurumun aktif üyelerinden Muhammed Abdullah Muhammed, takrîbin kısaca muhtelif mezhep mensupları arasında devam etmekte olan husumetten korunmak

8 Muhammed Ulûbe Bâsâ, "el-Müslimün Ümmetün Vâhide", *Risâletü'l-İslâm*, I (1368/1949), s. 5-7.

9 Muhammed Hüseyin Âl-i Kâşifülgâtâ, "et-Tesebbü Kable'l-hüküm", *Risâletü'l-İslâm*, I (1368/1949), s. 22-24.

10 Muhammed Muhammed el-Medenî, "Mukaddime" *Da'vetüt-takrîb*, el-Cumhuriyyetü'l-Arabiyyetü'l-Müttehide 1368 (1966), s. 7.

ve İslâm kardeşliğini gerçekleştirmek, her türlü ırk ve bölge ayırımından uzak durarak İslâm dairesi içinde samimi bir gayret olduğunu ifade eder. Dolayısıyla takrîb tamamen İslâm içi, yani müslümanlar arasında gerçekleşen bir faaliyet olup diğer din mensuplarını İslâm'a çağırarak yahut onlarla diyalog tesis etmek gibi amaçları yoktur. Yine takrîb birtakım gâlibî fırkaları İslâm'a yaklaştırmayı hedef alan bir gayenin peşinde de değildir. Keza o, müslümanların kulluk hayatı ile ilgili eksiklerini tesbit etmek ve onları gidermeye çalışmak peşinde de olmayacaktır. Onun tek amacı müslümanlar arasında vahdeti temin etmek ve bunu koruyup geliştirmektir. Esasen müslümanlar açısından bu kadar açık, yararlı ve gerekli başka bir husus yoktur. Zira müslümanların inandıkları ilâh bir, kitapları bir, yöneldikleri kible birdir. Bu ortak "bir"ler içerisinde onların da bir ve birlikte olmaları zaruridir.¹¹

B. Faaliyetleri

Dârü't-takrîb'in kurulduğu 1945'ten derginin son sayısının neşredildiği 1972 yılına kadar geçen yirmi yedi yıllık dönemde kurum, temel hedef edindiği İslâm birliğini sağlamak, aradaki düşmanlıkları asgariye indirmek yahut gidermek için somut olarak üç ana faaliyet gerçekleştirmiştir:

a) *Risaletü'l-İslâm* isimli derginin neşri.

Kurumun kuruluşundan yaklaşık dört yıl sonra, 1368 yılının Hz. Peygamber'in doğduğu ay olan Rebiülevvel'inde (Ocak 1949) yayın hayatına başlayan dergi, hiç şüphe yok ki Dârü't-takrîb'in en önemli faaliyetlerinden biridir. Muhammed Muhammed el-Medenî'nin yazı işleri müdürlüğünü yaptığı dergiye *Risaletü'l-İslâm* adı verilmiştir. Bu isimlendirme ile müslümanlara içinde buldukları her türlü sıkıntının ancak İslâm sayesinde çözülebileceğini hatırlatmak, derginin İslâm dünyasının muayyen bir kesiminin değil tümünün dergisi olduğunu bildirmek, müslümanlara gerçekte tek ümmet olduklarını hatırlatmak ve birliğe olan ihtiyacı vurgulamak gibi amaçlar hedeflenmiştir.¹²

Üç aylık periyotlar halinde çıkarılan derginin bazı sayıları zamanında çıkmamış, çeşitli inkıta dönemleri yaşamış, tıraji ve etki alanı giderek zayıflamış ve altmışıncı sayıya ulaştığında her hangi bir duyuru söz konusu olmaksızın kapanmıştır. Dergide Sünnî ve Şîî din âlimleri yanında İran ve Mısır'lı bazı aydın ve fikir adamları da yazı yazmışlardır. Her sayısında altı ile on arasında makale, bazı bilgilerin yanı sıra küçük köşe yazılarıyla takrîb çalışmalarını hakkında haberlerin yer aldığı özel bölümler vardır. Kısa bir giriş yazısından sonra dergide önce Kur'an tefsiri, arkasından da derginin genel çizgisine uygun yazılar yer almıştır. Bu yazılarda İslâm'da birliğin önemi, müslümanlar arasındaki fikhî ayrılıklar ile İslâm tarihi ve medeniyeti hakkında değişik konular ele alınmıştır. Yazıların çok önemli bir bölümü akademik muhteva, bakış ve disiplinden uzak, ciddi araştırma ürünü olmayan ve hamasi nitelikli bir görüntü taşımaktadır. Takrîble ilgili bilgilerin verildiği köşeye bakılırsa, derginin Mısır'dan başka

11 Muhammed Abdullah Muhammed, "Maâlimü't-takrîb", *Risaletü'l-İslâm*, 1384 (1964), s. 203-212.

12 Muhammed Muhammed el-Medenî, "Kelîmetü't-takrîb", *Risaletü'l-İslâm*, I (1368/1949), s. 3-4.

İran, Irak, Pakistan ve Suudî Arabistan gibi ülkelere gönderildiği anlaşılmaktadır. Ancak bunun bütün sayılar için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Dârü't-takrîb'in çalışmalarında önemli bir fonksiyon icra eden *Risaletü'l-İslâm* dergisi ayrı bir koleksiyon halinde, İran'da Dârü't-takrîb gibi Ehl-i Sünnet'le Şia'yı yakınlaştırma çalışmaları yapmak üzere tesis edilen "Mecmaü't-takrîb beyne'l-mezahibi'l-İslâmiyye" tarafından yeniden bastırılmıştır.¹³

b) Bazı Şia kaynaklarının neşri.

Kurum, yakınlaştırmanın önemli bir ayağı olarak gördüğü "tefâhüm" yani iki tarafın birbirlerini kaynaklarına göre doğru biçimde tanıma esprisinden hareketle, birtakım eserleri neşretme yönüne gitmiştir. Ancak kurum, karşılıklı tanımayı daha çok Şia'nın kendisini tanıması olarak yorumlamış veya kurumda Şii üyelerin baskın gelmesi sebebiyle neşredilen eserler Şia'ya ait kaynaklar olmuştur. Kimilerininin Şii görüşleri ehl-i sünnet beldelerinde yayma gayretinin tezahürü olarak gördüğü¹⁴ bu faaliyet, sınırlı da olsa, "tefâhüm" amacına katkıda bulunmuştur. Neşredilen eserlerin başlıcaları şunlardır.

aa) *el-Muhtasarü'n-N-Nâfi'*. Necmeddin el-Hillî'nin (ö. 676/1278) Ca'ferî fıkıyla ilgili meşhur eseri.

ab) *Tezkiretü'l-fukaha'*. Allâme lakabıyla bilinen Hasan b. Yusuf el-Hillî'nin (ö. 726/1326) yine fıkıhla ilgili bir eseri.

ac) *Vesâilü's-Şia ve Müstedraküha*. İki bölümden oluşan bu eserin birinci kitabı olan *el-Vesâil*'de Muhammed b. Ali Hasan el-Âmilî (ö. 1104/1692) yaygın fıkıh konularına göre hadisleri cem etmiş, ikinci kitabı *el-Müstedrek*'te ise Hüseyin Nurfî et-Tabresî'nin (ö. 1320/1902) birinci kitaba olan eki yer almıştır.

ad) *el-Hac ala mezâhibi'l-hamse*. Dört Sünnî mezhep ile Ca'ferîliğe göre hac menasikinin anlatıldığı kitapçiktir.

ae) *Mecmau'l-beyân*. Ebû Ali Fadl b. Hasan et-Tabresî'nin (548/1154) tefsiri olup mutedil bir çizgi takip eder. Eserde hem Sünnî hem Şii rivâyetler kullanılmıştır. Hatta bu bakımdan Tabresî'yi tarihte takrîb faaliyetine başlayan ilk müellif olarak değerlendirenler olmuştur.¹⁵

af) *Hadisü's-sakaleyn*. Günümüz âlimlerinden Muhammed Kıvâmüddin el-Kummî'nin sakaleyn hadisi¹⁶ ile ilgili kaynaklardan ve bunun yorumlarından söz eden eseridir.

Kurumun doğrudan kendi adına çıkardığı ya da bazı âlimleri teşvik ederek hazırlattığı eserlerin *Mecmaü'l-beyân*'ın dışında fıkıh ya da hadis konularıyla ilgili olduğu görülmektedir.

13 Derginin yeniden basılmasıyla ilgili Mecmaü't-takrîb başkanı Horasânî'nin görüşleri için bk. "Mukaddime", *Risâletü'l-İslâm* (tıpkıbasıma yazılan önsöz), I (1411/1991), s. 2.

14 bk. Gaffârî, *a.g.e.*, II, 180.

15 bk. *a.g.e.*, II, 148.

16 Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 181.

c) Ca'ferî fikhî ile amel etmenin sihhati hakkındaki fetva.

Şiilerce Dârü't-takrîb'in en önemli somut neticelerinden biri olarak kabul edilen bu fetva, Ezher Üniversitesi rektörü Mahmud Şeltût tarafından verilmiştir. Bu, "Tarihî Fetva" adıyla kurumun dergisinde de yer almış,¹⁷ iki şıklı bir soru ve bu soruya verilen cevap şeklinde düzenlenmiştir. Fetva metninde bazı kimselerin ibadet ve muamelâtın sahih olması için tanınmış dört mezhepten birini taklidin şart olduğunu iddia ettikleri, ayrıca Ca'feriyye ya da Zeydiyye fikhıyla amel edilemeyeceğini söyledikleri ifade edilmiştir. Şeltût bu sorulardan ilkinde cevap verirken İslâm'da mezheplerden birine uymanın vacip olmadığını, bir müslümanın görüşleri sahih nakillerle bize kadar intikal eden ve kitaplarında hükümleri tedvin edilmiş bulunan mezheplerden birini taklid etmesinin caiz olduğunu, ayrıca bir mezhebe uyan kimsenin diğer birini taklid etmesinde de bir beis bulunmadığını belirtmiştir. Şeltût ikinci soruya ise şöyle cevap vermiştir: "İmamiyye yahut İsnâaşeriyye Şiâsi diye de anılan Ca'feriyye mezhebinin hükümleriyle amel etmek, ehl-i sünnet mezheplerinde olduğu gibi caizdir. Müslümanlar bunu bilmeli ve birtakım mezhepler hakkında sahip oldukları taassuptan kurtulmalıdır. Allah'ın dini bir mezhebe uymayı icap ettirmediği gibi, hak sadece bir mezhebe münhasır değildir. Bütün müctehitler makbuldur. Nazar ve icthad ehli olmayan kimselerin bunları taklid etmeleri caizdir". Şeltût'un bu fetvası bilahare Şîî âlimler tarafından çok kullanılmış ve bazı müellifler eserlerinin başına bunun suretini koymuşlardır. Ayrıca bu fetvaya bağlı olarak Mısır'da Ca'ferî mezhebinin tedrisi ile ilgili faaliyetler de gerçekleştirilmiştir.

C. Dağılıma

Dârü't-takrîb, bilhassa neşrettiği *Risâletü'l-İslâm* dergisiyle bütün İslâm dünyasına ulaşmayı hedeflemiş, derginin sayıları muhtelif İslâm ülkelerindeki etkili çevrelere ya da şahıslara gönderilmiş, onların ilgilerinin çekilmesi istenmiştir. Başta kurumun bulunduğu Mısır'dan olmak üzere, değişik İslâm ülkelerinden birçok İslâm âlimi prensip olarak böyle bir kurumun mevcudiyetinden memnuniyet duyduklarını beyan etmiş, bazı âlimler takrîble ilgili kendi şahsî görüşlerini iletmış, bir kısım âlimler de kurumla ilgili daha geniş bilgiler talep etmişlerdir. Kurum, derginin son sayfalarında "takrîbin sesi" isimli bir köşe açmış ve orada bu tür yazı ve mektupları yayımlamıştır. Bu köşede çıkan yazılardan anlaşıldığına göre kurum sesini bir dereceye kadar İran, Irak, Pakistan, Suriye gibi ülkelerde duyurmuş, ancak dikkate değer bir akis de görülmemiştir.

Diğer taraftan teşekkülünden bir süre sonra kurumda oluşan hava ve yapılan faaliyetler, bazı Sünnî âlimleri rahatsız etmeye başlamış ve bunlar birer birer kurumdan ayrılmışlardır. Devam eden yıllarda kurumdan ayrılanların sayısı artmış ve sonuçta başlangıçta hissedilen ümit dolu atmosfer kaybolmaya yüz tutmuştur. Söz gelimi Suriyeli meşhur âlim Mustafa es-Sibaî, ehl-i sünnet ile Şia arasında yakınlaşmanın

17 Şeyh Mahmûd Şeltût, "Fetvâ Târîhiyye", *Risâletü'l-İslâm*, XI (1378/1959), s. 227.

zaruretine inanmış, bunun için iki taraf âlimlerinin karşılıklı görüşmeler yapmasının şart olduğunu düşünmüştür. O, bu düşüncesinin gereği olarak takrîb üyesi Şii âlim Abdülhüseyin Şerefüddin ile görüşmüş, onun takrîble ilgili kanaatlerini dinleyince memnuniyet duymuştur. Ne var ki çok geçmeden takrîbe vurgu yapan Şii âlimlerin gerçekte klasik kaynaklarındaki sahabeye dil uzatma gibi anlayışları sürdürdüklerini görmüş ve onların takrîble daha çok Sünnîler'i Şiileştirmeyi düşündüklerine hükmederek hayal kırıklığına uğramıştır. Sibaî çok geçmeden adı geçen âlimin Ebû Hüreyre'yi tekfir eden ve onun münafık olduğunu ileri süren bir eser kaleme aldığını görünce, oldukça rahatsızlık duymuş ve gerçekte Şiîler'in takrîb konusunda, söylediklerinin aksini yaptıklarını ve iyi niyetli olmadıklarını anladığını ifade etmiştir.¹⁸

Yine İslâm düşüncesi âlimi Muhammed el-Behîy, önceleri takrîbe çok olumlu bakmasına ve ciddi destek vermesine rağmen, Şii âlimlerin takrîble ihtilaflı konularda Kur'an ve sünneti esas alacakları yerde, bir şekilde Şiîliği yaymayı hedeflediklerini müşahade etmiş ve bilâhare kurumla münasebetini kesmiştir.¹⁹

Risâletü'l-İslâm'da takrîble ilgili akislerin verildiği "köşe"deki yazılardan anlaşıldığı kadarıyla, kurum geçen zaman içinde ilk yıllardaki coşkusunu kaybetmiş, Şii inancındaki âlimlerden -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- kuruma doğrudan cephe alan ve takrîbi gereksiz kabul eden kimse çıkmamış, ancak takrîbin mahiyetiyle ilgili farklı görüşler ileri sürenler olmuş, Sünnî inancında olan kimi âlimler ise sessiz ve ilgisiz kalmış, pek az sayıdaki âlim de kuruma şiddetle karşı çıkmıştır. Söz gelimi bu son gruptan Muhibbüddin el-Hatîb "aynı bir din" nitelemesinde bulunduğu Şia'nın asla ehl-i sünnetle yakınlaşamayacağını, Şiîler'in takrîb teşebbüslerinin arkasında kendi anlayışlarına hizmetin bulunduğunu; fakat onları bilmeyen birtakım âlimlerin oyuna geldiğini ifade etmiş ve Dârü't-takrîb'i "darü't-tahrîb" (yıkıcı kurum) olarak takdim etmiştir.²⁰

Sonuçta başka bazı sebeplerin yanında, daha çok takip ettiği çizgiye yönelik eleştiriler dolayısıyla, zaman içinde üyelerinden çoğunun ayrıldığı kurum, 1960'lardan sonra giderek faaliyetlerini daraltmış, nihâyet 1972'ten sonra da dağılmıştır.

II. Değerlendirme

Mezhep ihtilaflarını asgariye indirip İslâm dünyasının birliğini sağlamak gibi son derece müstesna bir gayeyi gerçekleştirmek üzere yola çıkmış olan ve otuz yıl civarında devam eden Dârü't-takrîb, hiç şüphe yok ki önemli bir tecrübedir. Bu tecrübenin birçok boyutu bulunmakla beraber, bize göre, en önemli boyutu takip ettiği metoda bağlı olarak usûlü'd-dinle ilgili yaklaşımıdır. Zira hedeflenen takrîb, özel

18 Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşrî'l-İslâmî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Dimaşk 1398 (1978), s. 8-10.

19 Muhammed el-Behîy, *el-Fikrû'l-İslâmî*, Beyrut 1395, s. 439.

20 Eserin Muhammed Mâlullah tarafından dipnotları ilave edilerek yapılan baskısı için bk. Muhibbüddin el-Hatîb, *el-Hutûtu'l-arîza*, bs. yr.yok. 1409; ayrıca Türkçe tercümesi için bk. Muhibbüddin el-Hatîb, "İslâm Mezhep ve Firkalarının Birbirine Yaklaştırılması Konusu" (trc. Mehmet Hayri Kirbaşoğlu), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXX (1988), s. 293-327.

durumlarda bir araya gelmeyi sağlayıcı siyasî yahut içtimai bir birlikten çok, buna da hizmet edecek “mezhebî” bir yakınlaşma olduğuna göre, kurumun aynı dine mensup iki grubunun ana inanç konuları demek olan usülü'd-din'e nasıl baktığını, bunun istenen hedefe ulaşış ulaşmamada ne derece rolü bulunduğunu tesbit etmek, hem kurumu daha iyi tanımaya hem de bundan sonraki benzer çalışmalara katkıda bulunacak esasların anlaşılmasına vesile olacaktır.

Değerlendirmeye ilkin kurumun adında yer alan “takrîb” kelimesinden yola çıkarak başlamak uygun olacaktır. Kurumun, ismini belirlerken sözlükte yaklaşmak, yakınlaştırmak, yakın kılmak anlamına gelen “takrîb” kelimesini tercih etmesi isabetli görünmektedir. Zira bu kullanımda, haklı bir tespitle, birbirinden kısmen veya büyük ölçüde “uzak olan” yahut “uzak görünen” kesimlerin “yakınlaşmasının” yahut “yakınlaştırılmasının” mümkün olduğuna gönderme vardır. Başka bir ifadeyle, bu kullanımda aynı kökten gelen ve muhtelif sebeplerle birbirinden uzaklaşmış telakkilerin “yakınlığına”, dolayısıyla mensuplarının da “yakınlaşmaları” gerektiği zaruretine vurgu bulunmaktadır. Elbette buradaki yakınlaşma ancak “hak” mihveri etrafında gerçekleşecektir. Belirtmeye gerek yoktur ki neyin “hak” olduğu Kur'an ve sahih sünnetle ortaya konabilir.

Dârü't-takrîb'in ismi, hedefleri ve çalışmaları incelendiğinde onun Sünnî muhtevalı Şafîlik, Hanefîlik, Hanbelîlik ve Mâlikîlik ile Şia'nın ameli mezheplerinden Ca'ferîlik ile Zeydîlik'i birbirine yakınlaştırmayı esas aldığı görülmektedir. Nitekim isminin “İslâm mezheplerini yakınlaştırma kurumu” biçiminde, mezhep kelimesini çoğul olarak kullanması da bunu göstermektedir. Onun Sünnî inançtaki en önemli âlimi Şeyh Şeltût kaleme aldığı bir yazısında, esasen mezheplerin sonradan teşekkül ettiğini, mezhep kuran âlimlerin “Bu benim gayret ve ilmî çalışmalarımın bir ürünüdür, hiç kimseye neyi, niçin söylediklerimi dikkate almadan beni taklid etmelerini doğru karşılamıyorum” dediğini, kurumun insanları mezhep taassubundan kurtararak ilk dönemdeki bu fikrî hürriyete ulaştırmak olduğunu belirterek²¹ Dârü't-takrîb'in esasen fıkıh amaçlı olduğuna dikkat çeker.

Diğer taraftan kurumun dergisi *Risaletü'l-İslâm*'da yer alan yazıların da yine önemli bir bölümü fıkıh konularına tahsis edilmiştir. Genellikle bu yazılarda mezheplerin icthad farklılıklarından ileri geldiği, gerçekte bunların birisi doğru olmakla birlikte diğerleriyle amel etmenin caiz olduğu, Sünnî ve Şîî hadis kaynaklarında yer alan ve “icthad edenin isabet ederse iki, etmezse tek sevap alacağını” belirten hadisin bu konuda hüccet olduğu belirtilir.²² Bu yazılarda kurum şunu telkin etmektedir: Ca'ferîlerin Şafî, Malikî yahut Hanbelîleri hak görmemesi dolayısıyla onlara karşı çıkması söz konusu olamayacağı gibi adı geçen Sünnî fıkıh mezheplerinin Ca'ferî ya da Zeydîler'i hak görmemeleri ve karşı çıkmaları da doğru değildir. Bu altı mezhebin birbirlerinden ayrıldığı hükümler tamamen icthadî karakter taşımaktadır. Bu bakımdan

21 Mahmûd Şeltût, “Mukaddimetü Kısasatî't-takrîb”, *Meseletü't-takrîb beyne'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, Beyrut 1415 (1994), s. 14-15.

22 Buhârî, “el-l'tisâm”, 21.

da bunlardan birine tâbi olan kişilerin, diğerlerine düşmanlık beslemeleri tamamen yanlış olup bundan uzak durulmalıdır.

Muhakkak ki bu anlayışın arkasında Sünnîler'le Şiîler'in iman esaslarında, başka bir ifadeyle usûlü'd-dinde, müşterek oldukları telakkisi vardır. Usûlü'd-dinde ortak olunca fikhî konulardaki farklılık aşılabilir, daha doğrusu bunlar icthat farklılığı arzettiği için hak kabul edilebilir bir nitelik taşır. Dolayısıyla da bu iki kesimin birbirinden uzak olması, birinin diğerini fisk, dalâlet ya da bid'at ehli olmakla itham etmesi, asla doğru bir tavır olmaz. Bu düşünce Dârü't-takrîb'de o kadar öne çıkar ki zaman zaman atıf yapılan usûlü'd-dinde iki kesim arasında farklılık bulunmadığı açık bir şekilde vurgulanır. Meselâ derginin ilk sayısında yer alan bir yazıda şöyle denir: İslâm esasları birdir. Her müslüman Allah'a, âhîret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere inanır; Kur'an'ın hak kitap, Hz. Muhammed'in hak nebi olduğunu tasdik eder, ayrıca ihtilafa düşülen konularda Kur'an ve hadisin hükümüne başvurmak gerektiğini belirtirler.²³ Yine söz gelimi Muhammed el-Medenî, takrîbin esaslarını ele aldığı bir makalede şöyle der: Takrîb, müslümanları (ehl-i sünnet ve Şia) hepsinin dinin ana esaslarında müttefik olduklarına ikna etmekle başlar. Zira hangi mezhepten olursa olsun bütün müslümanların ilahı birdir, kitapları birdir, nebileri birdir, kibleleri birdir ve bunlara olan imanlarının her hangi bir esasında ihtilafları yoktur.²⁴

Hemen ifade etmek gerekir ki ehl-i sünnet ile Şia arasında usûlü'd-dinde ihtilaf olmadığı şeklinde, kurumun esas aldığı görüşün doğru olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Şia'nın hadis kaynaklarıyla, akâid ve kelâm kitapları, Peygamber'den sonra Ali ve on bir çocuğunun yönetici olarak Allah tarafından seçildiği, bunun temel bir iman esası ve dinin en önemli rukunlerinden biri olduğu rivâyetleriyle doludur. Meselâ Muhammed el-Bâkır'dan nakledilen bir rivâyette İslâm'ın namaz, zekât, oruç, hac ve imâmet olmak üzere beş temel üzerine bina edildiğini söylediği, bunlardan imâmeti çok vurguladığı, insanların bunlardan ilk dördünü kabul etmesine rağmen imâmeti terkettiklerinden yakındığı belirtilir.²⁵ Yine başka bir rivâyette Ca'fer es-Sâdık'ın şöyle söylediği nakledilir: İslâm'ın üç ayağı namaz, zekât ve imâmettir. Bunlardan biri olmazsa diğer ikisi de olmaz.²⁶ Başka bir rivâyette Ebû Abdullah'tan şu nakil yapılır: Allah, Muhammed ümmetine beş şeyi farz kılmıştır. Namaz, zekât, oruç, hac ve bizim imâmetimiz. Allah bunlardan dördü ile ilgili bazı ruhsatlar vermiş, ancak imâmetimizi terketme konusunda hiçbir müslümana ruhsat vermemiştir.²⁷

Her ne kadar bu tür rivâyetler hicrî IV. asırdan sonra kaleme alınan eserlerde göze çarpıyorsa da, bu anlayışlar söz konusu asırdan itibaren bütün Şia dünyasına mal olmuştur. Bu bir bakıma siyasî anlayışların itikadileşmesi sürecinin bir sonucudur. Bu süreçte imâmetin ilâhî tayinle olduğu, imamların masumluluğu, onların özel bilgilerle donatıldığı gibi anlayışlar birtakım rivâyetlerle temellendirilmeye çalışılmıştır. Şia'nın

23 Muhammed Ulûbe Bâsâ, "el-Müslimün Ümmetün Vâhîde", *Risâletü'l-İslâm*, I (1368/1949), s. 7.

24 Muhammed Muhammed el-Medenî, "Meâlimü't-tevhîd", *Da'vetü't-takrîb*, s. 38.

25 Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *et-Usûl Mine'l-Kâfi*, Tahran 1365, II, 18.

26 Aynı yer.

27 Gaffârî, a.g.e., II, 22.

kendisini naslarla takviyesi demek olan bu dönemde, imâmet anlayışı sadece iman esasını mevkîine çıkartılmakla kalmamış, merkezî bir konuma da oturtulmuştur. Buna göre on iki imamın imâmetini kabul etmek en mümtaz bir davranış addedilmiş, bu konuda şüphe içinde olmak yahut onların imamlıklarını kabul etmemek yer yer İslâm dışılık, hatta küfür olarak tavsif edilmiştir. Meselâ -mezhebin yaygın görüşü olmamakla beraber- Ebû Abdullah kendisine nisbet edilen, "Ehli olmadıkları halde imâmet iddiasında bulunan kimselerin kâfir oldukları" sözü ile,²⁸ ilk üç halifenin küfürüne hükmetmiştir. Aynı şekilde hadis kaynaklarında on iki imamın imâmetini kabul etmeyenlerle ilgili başka ağır hükümler ihtiva eden rivâyetler de yer almıştır.²⁹

Hadis eserlerindeki bu yaklaşımlar tabii olarak İmâmiyye Şiâsi'nin akâid ve kelâm kaynaklarına da yansımış; imâmet konusu nübüvvet bahislerinin devamı kabul edilerek ayrı bir inanç esası olarak işlenmiştir. Buna göre kelâm kaynakları usûlü'd-dîni beş esas halinde ele almıştır. Bunlar tevhid, adl, nübüvvet, imâmet ve meâddir.³⁰ Bu beşli sistem içinde imâmet müstakil bir iman ilkesi olarak incelenirken, özellikle imâmet hakkında Allah ve Peygamber'inin tayininin söz konusu olduğu, Hz. Ali'nin ilâhî emre dayalı olarak Gadîr-i Hum'da Peygamber tarafından imam tayin edildiği, Ali'den sonra her imamın da yerine kimin imam olacağını belirlediği, bunların sayısının on iki olup on ikincisinin halen gaybette bulunduğu, tüm imamların masumluğu vs. gibi hususlar söz konusu edilmiştir.³¹

Şiâ'da imâmet, usûlü'd-dînden sayıldıktan başka, furû'u'd-dîne de yansımış, bir takım amelî hükümler imâmet çerçevesinde ele alınmıştır. Masum kabul ettikleri için fıkıhta on iki imama nisbet edilen sözler, Kur'an'dan sonra Peygamber'in sözleriyle birlikte sünnet telakki edilerek ikinci temel kaynak kabul edilmiştir. Dinin pek çok ahkâmı imamlardan nakledilen rivâyetlere göre düzenlenmiştir. Diğer taraftan bir takım fıkıh bablarında on iki imamın imâmetini kabul etmeyenler için ağır hükümler konmuştur. Meselâ Şîî bir müslüman ancak on iki imamın imâmetini kabul eden bir imamın arkasında namaz kılabilir. Bir mevtâyı yine ancak on iki imamın imâmetini benimseyen birisi yıkayabilir; zekât, fitra gibi malî ibadetler on iki imama inananlara verilebilir, on iki imamı kabul etmeyen kimseye kıy verilmesi uygun düşmez.³²

Görüldüğü gibi Şiâ'da imâmet hem usûlü'd-dînden birisi hem de fıkıhta en azından bazı ahkâmı ilgili belirleyici bir inanç konumundadır. *Risâletü'l-İslâm*'da yer alan yazılardan anlaşıldığı kadıyla kurum, takrîb çalışmalarda bu farklılığı dikkate almamız, dahası bir bakıma bunun aksini iddia etmiş; iki kesimin dinin esaslarında müttefik olduğunu, ihtilafın fıkıhta, yani icthadî konularda söz konusu edildiğini ileri

28 Gaffârî, a.g.e., I, 372.

29 Bu rivâyetler için bk. Gaffârî, a.g.e., I, 314-318.

30 Msl. bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-İktisâd fi mâ yeteallaku bi'l-i'tikâd*, Nefes 1979; Allâme el-Hillî, *Keşfü'l-murâd*, Kum ts.; İbrahim ez-Zencânî, *Akâidü'l-İmâmiyye*; Der Râh-ı Hak, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre İslâm'da Usûl-i Dîn* (mütercimi gösterilmemiş), İstanbul ts.

31 Msl. bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-İktisâd*, Nefes 1399 (1979), s. 296-372.

32 bk. Etan Kohlberg, "Non-Imami Muslims in Imami Fiqh", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, IV (1985), s. 100-105.

sürmüştür. Bize göre bu durum, kurumun başarısını engelleyen başlıca âmillerden birisi olmuştur. Çünkü Şia, uygulamalarında ve neşirlerinde işaret edilen anlayışlarına uygun faaliyetlerde bulunmaya devam etmiş, durumdan haberdar olan, bundan ciddi rahatsızlık duyan Sünnî âlimlerin kuruma olan güvenleri sarsılmış, hatta kaybolmuştur.

Ehl-i sünnet ile Şia arasındaki temel ayrılık gerçekte ve başlangıçta ne itikadî ne de fikhîdir; aksine siyasîdir. Şâyet zamanla Şia siyasî anlayışını itikadî bir temele oturtma yönüne gitmemiş olsaydı büyük bir ihtimalle, siyasî ayrımlıklar iki kesim arasındaki farklılığı derinleştirmeyecek, olsa olsa siyasî alanda birbirlerini yanlışlayan düzeyde kalacaktı. Ancak Şia'nın yönetimle ilgili anlayışlarını, geliştirdikleri nazariyeler çerçevesinde önce itikadî zemine oturtması, sonra da dinin merkezine yerleştirmesi ayrılığın itikadî ve fikhî alana kaymasına yol açmıştır. Şia'nın imâmeti İllâhî tayin anlayışına vardırmasıyla ise mesele daha da tehlikeli bir karakter kazanmış, nazariye gereği -sözde- İllâhî tayine rağmen imâmet makamına geçen ilk üç halifenin hilafeti gayri meşru, kendileri de gâsıp sayılmış, yine nas ortada iken ashabın Hz. Ali'ye biat etmemesi onlara ta'n edilmesine hatta -yaygın olmamakla beraber- küfürle nitelendirilmesine yol açmıştır. Keza alabildiğine önemsenen ve dinin ortasına konulan imâmetin, Kur'an'da bulunmamasının büyük bir çelişki doğuracağı mantığından hareketle bazı Şia kaynakları -yine hakim bir anlayış olmamakla birlikte- Kur'an'ın değiştirildiği, imâmetle ilgili âyetlerin Kur'an'dan çıkartıldığı yönünde rivâyetlerin yayılmasına vesile olmuş, imâmet nazariyesi çerçevesinde takiyye, bedâ, rec'at gibi farklı inanç ve telakkiler doğmuştur. Ehl-i sünnet, başka bir ifadeyle müslüman çoğunluk ise bu yaklaşımlara şiddetle karşı çıkmış, bazı âlimler muhalefetlerinde oldukça sert davranmış, çoğunluğu ise yukarıda işaret edilen görüşlerden dolayı Şia'nın bid'at ehlî sayılması gerektiğine hükmetmiştir.³³

Ehl-i sünnetin Şia'yı, Şia'nın ehl-i sünneti ta'n ettiği noktalar bir tarafa, iki kesim arasında en önemli anlaşmazlık konusunun imâmet olduğu ve Şia'nın bunu dinin esası saydığı görüşünden hareketle şunu ifade etmek mümkündür: Bu temel ayrılık alanında makul bir çözüme ulaşılmadıkça iki kesim arasında birliğin yahut takrîbin gerçekleşmesine yönelik sağlam adımlar atmak mümkün olamaz. Bu ana ihtilaf konusunda makul bir çözüme ulaşılması için ise Kur'an-ı Kerim'in, müslümanların birbirleriyle ihtilaf ettikleri konuda, Allah'ın ve Peygamber'inin hakemliğine başvurmaları gerektiği âyetinden³⁴ hareketle Kur'an'ın rehberliğine müracaat etmek gerekmektedir. Ne var ki Dârü't-takrîb söz konusu âyete zaman zaman atıflar yapmakla birlikte, gereğince amel edip iki mezhep arasındaki ayrılık noktalarını Kur'an ve sahih hadis ışığında çözmeye gitmemiştir. Belki hadislerin devreye sokulması bazı çıkmazlara yol açabilir; zira iki tarafın da hem hadis anlayışı hem de hadis kaynakları farklıdır. Ancak bu konuda Kur'an-ı Kerim'in açık, anlaşılır ve şaşmaz bir kaynak olduğunda

33 Ehl-i sünnetin Şia'ya, Şia'nın Ehl-i sünnete bakışıyla ilgili karşılıklı olarak küfürle ithama kadar varan ağır değerlendirmeler varise de yaygın anlayış iki tarafın birbirlerini bid'at ehlî görmeleri şeklindedir (bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Bid'at", *DA*, X, 525-530).

34 en-Nisâ 4/59.

şüphe yoktur. Hemen belirtilmelidir ki Kur'ân-ı Kerîm'de imâmeti iman esası sayan, Hz. Ali'nin yahut on iki imamdan her hangi birinin imâmetinden bahseden hiçbir âyet bulunmamaktadır. Diğer iman konularını açık ve anlaşılır biçimde birçok âyetle temellendiren Kur'an'da imâmetin yer almaması, kurumun üzerinde en çok vurgulaması gereken bir konu olarak görülmeliydi. Şu kadar var ki Şia, dinin merkezine yerleştirdiği imâmeti, Kur'an'dan desteklemek için de yoğun bir çaba içine girmiş ve birtakım rivâyetlerle bazı âyetlerin imâmet meselesini işlediğini iddia etmiştir. Ancak bu âyetlerin sarîh ifadelerinde Şia'yı destekleyen hiçbir unsur mevcut olmayıp onlar bu husustaki görüşlerini Sünnîler'in mevzû addettiği rivâyetlerle desteklemeye çalışmışlardır.³⁵ Tekrarlanmalıdır ki Kur'an imâmet konusunda Şia'yı desteklememektedir. O halde Şia, imâmet anlayışında kendileri gibi düşünmeyenleri, yani Sünnîleri reddedemez; aksine onlar âyetlerin sarîh ifadelerine başvurmak suretiyle imâmete ilişkin farklı anlamlar çıkaran ve bunu iman meselesi haline getiren Şia'ya karşı çıkıp yanlışlığını ortaya koyabilirler.

Diğer taraftan ehl-i sünnet, usûlü'd-dîni tevhid, nübüvvet ve âhiret şeklinde ifade ettiğine göre, bunların üçünü de kabul eden Şia'nın, iman dairesi dışında olamayacağı belirtilmelidir. Esasında çoğunluğun anlayışı da böyle olmakla birlikte bir kısım Sünnî âlimler yer yer aşırı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Dârü't-takrîb, takrîbin temel düşmanı, başka bir ifadeyle ayrılığın temel taşı teşkil eden imâmet konusunda Kur'an'ın hakem kabul edilmesi ve çözümün burada aranması gerektiğini ifade etmek yerine, onu dikkate almamış ve iki taraf arasındaki ayrılık noktalarının fikhî karakter taşıdığı anlayışına yer vermiş, bu suretle konuyu bilmeyen çevrelerde çok sınırlı müsbet bir etki meydana getirmişse de kalıcı ve sağlıklı bir tesir icra edememiş; dolayısıyla da hareket tamamen marjinal kalmış ve nihayet kaybolup gitmiştir.

Burada takrîb çalışmalarında usûlü'd-dînle ilgili hareket noktası sayılabilecek diğer bir husustan da bahsetmek gerekir: Bazı Şîî âlimler, dinin temel esasları gibi müstesna bir mevkiye konan imâmet meselesiyle ilgili olarak Kur'an'ın sarâhatinde görüşlerini destekleyen ifadenin bulunmaması dolayısıyla, onun usûlü'd-dînden olduğu yolundaki anlayışı yumuşatan bir formül ortaya koymuşlardır. Buna göre onlar usûlü'd-dîni, usûlü'd-dîn ve usûlü'l-mezheb şeklinde ikiye ayırmışlardır. Daha çok son birkaç asırda yaşayan âlimlerce geliştirilen bu anlayış, her ne kadar bütün Şîî âlimlerince benimsenmiş değilse de zaman zaman atıflara konu teşkil etmiştir. Ne var ki Dârü't-takrîb dergide bu anlayışla ilgili olarak Cevad Muğniyye'nin bir makalesine yer vermekle yetinmiş, bunu geliştirme yönüne gitmemiştir. Muğniyye söz konusu makalesinde, dinin iman konularıyla ilgili tevhid, nübüvvet ve âhiret olmak üzere üç esasının bulunduğunu, bunları kabul edenlerin gerçekte mümin olduklarını ancak Şia'nın bunlara imâmet ile adli de ilave ettiğini belirtir. Ona göre üç esasla birlikte bu

35 Şia'nın kullandığı konuyla ilgili âyetler ve bunların değerlendirilmesi için bk. Abdülaziz ed-Dihlevî, *Muhtasarü't-Tuhfeti'l-İsnâaşeriyye*, İhlas Vakfı, İstanbul 1988, s. 139-158.

iki esası da benimseyen kimseler Şîî olurlar; usulü'l-mezhep kabul edilen bu son iki esası benimsemeyen Sünnîler ise mü'mindir fakat Şîî değildir.³⁶

Bütün Şîî âlimlerince kabul edilmeyen bu anlayış tartışmaya açıktır. Şu kadarına işaret edelim ki bu anlayış ile Şia adeta dinin kendi kaynaklarının ortaya koyduğu açıklamaları kâfi görmemekte, bunları kabul edenî mümin saymakta; ama Şîîliği bunu aşan bir statüye yerleştirmekte ve Şîî olabilmek için de ayrıca iki anlayışı kabul etmeyi şart koşturmaktadır.

Binâenaleyh ehl-i sünnet, dinin temel inanç esasları olarak tevhid, nübüvvet ve âhireti kabul ettiği için bu konularda hiçbir tereddüdü olmayan Şia'yı iman dairesi içinde kabul etmeli, ancak imâmet ve adli ilave ettiği için de tashih teklifinde bulunmalıdır. Şia gruplarından usulü'd-dîn ve usulü'l-mezhep ayırımını yapanlar da Sünnîleri mü'min kabul etmelidirler -ki öyle kabul ederler- ayrıma girmeyenler ise onların imanla ilgili konuları hakkında yanlışlık içinde bulduklarını ifade etmelidirler. Durum ne olursa olsun, bu açıdan bakıldığında iman nokta-i nazarından Sünnîler'e göre Şîîler değil, Şîîler'e göre Sünnîler problemlidir. Başka bir ifadeyle, iman konusunda eksiklik bulunduğunu ileri süren Şia'dır. Şia ise iman konusu gibi temel olan bu iddiasını Kur'an'dan temellendirmelidir. Böyle bir temellendirme en azından Kur'an'ın açık âyetleri karşısında yapılamayacağına göre, makul olanı Şia'nın bu konuda kendisini sorgulamaya tâbi tutmasıdır. Takrîb talepleri kendilerinden geldiği halde Şia'nın kurumda konuyla ilgili hiçbir somut teşebbüse geçmemiş olması, meselenin ulema arasında ilmi düzeyde tartışılmasına bile meyledilmemesi, aksine ittifakı, ihtilafın olduğu yerde değil, olmadığı yerde aramaya yönelmiş olması dikkat çekicidir.

Burada ayrıca takrîb çalışmalarında usulü'd-dîni, farklı teolojik ekollerin tahlili demek olan kelâmî tartışmalardan ayırmak gerektiğine işaret edilmelidir. Takrîb kurumunun haklı olarak vurguladığı gibi³⁷ kelâmî tartışmalarda ittifak etmek gerekli değildir. Esasen ilâhî sıfatların zatla ilişkisi, isim ile müsemmanın aynı şeyler mi, aynı şeyler mi olduğu, tekvînin müstakil sıfat olup olmadığı gibi kelâmî tartışmalar hem İslâm kültürü için fikrî zenginlik hem de İslâm teolojisinin güçlenmesi için faydalı olmakla birlikte kelâmî ekollerden birinin doğru, diğerlerinin yanlış olduğunu ileri sürmek söz konusu olmamalıdır.

Sonuç olarak, mezhepler ister itikadî ya da amelî, ister siyasî olsun, tarihin ve sosyolojik şartların tesiriyle oluşmuştur. İslâm mezheplerinin teşekkülünde dinî hükümlerin yanı sıra görmezlikten gelinemeyecek sosyal şartların da rolü vardır. Dinin ana kaynakları ile tarihî ve sosyolojik şartlar çerçevesinde ehl-i sünnet diye de anılan müslümanların genel çoğunluğu ile en fazla onda birine yakınıni teşkil eden Şia iki ayrı kesim olarak varlığını devam ettiregelmiştir. Realitede bu iki kesimi nihâf olarak birleştirmek mümkün olmamakla birlikte, birbirlerini tanımalarını sağlamak,

36 Cevâd el-Muğniyye, "Zarûrâtü'd-dîn ve'l-mezhep", *Risâletü'l-İslâm*, II (1369/1950), s. 387-390.

37 bk. Abdülmüteâl es-Saidî, "et-Takrîb ve Dirâsetü ilmi't-tevhid", *Mes'ele'tü't-takrîb*, Beyrut 1415/1994, s. 135-147.

aynı Allah'ı, Kitab'ı ve Peygamber'i kabul ettikleri için birlik ve kardeşlik duygularını güçlendirmek ve birbirlerine yakınlaşmalarını temin etmek elbette imkân dahilindedir. Böyle bir amaçla ortaya çıkan takrîb kurumu, prensip olarak çok önemli bir gayeyi hedef edinmesine rağmen, usûl hataları dolayısıyla istenen başarıya ulaşamamıştır. Usul hatalarının başında da, bize göre, ehl-i sünnet'le Şia arasındaki ana ihtilafın usûlü'd-dînle ilgili olduğunu dikkate almadan farklılığın fikhî ve ictihadî temele oturduğunu düşünmek gelir. Oysa ihtilaf başlangıçta siyasî bir renk taşımış, sonra ise siyasî anlayışlar itikadileştirilmiştir. Şia'nın imâmeti iman esası saymasının sebebi de budur. Bu durumda Dârü't-takrîb gerginlikleri gidermek, kardeşliği pekiştirmek için Kur'an'ın emrine uyarak bu ana ihtilaf konusunu Allah'ın kitabı çerçevesinde çözmeye çalışmalıydı. Böyle bir gayret hiç şüphesiz ki ne Sünnîler'i Şîîleştirir, ne de Şîîler'i Sünnîleştirirdi; aksine tarafların birbirlerine daha mutedil, daha müsamahalı bakmalarını sağlardı. Otuz yıla yakın bir süre devam eden takrîb teşebbüsünün, başka bazı sebepler yanında özellikle usûlü'd-dîndeki farklılığı görmeme yahut görmezlikten gelme ve takrîbi, fûru konularında aramaya yönelmesi bize kesin olarak şunu göstermiştir: Ehl-i sünnet ile Şia arasında, imâmet dahil olmak üzere ihtilafı bulunan konularda Kur'an'ın ve sahih sünnetin hakemliğine başvurulmadıkça, takrîbe yönelik her türlü teşebbüs akim kalacaktır.